

ПРОМЕНИ И ПРОБЛЕМИ ВО НАСЕЛЕНОСТА НА ПЛАНИНСКИТЕ ПОДРАЧЈА ВО СР МАКЕДОНИЈА

— М и т к о П а н о в —

Населеноста на планинските подрачја во СР Македонија претставува не само значајна туку и мошне актуелна проблематика за проучување. Со оглед дека наштата Република се одликува со разновидна релјефна структура, во која доминира планинската морфолошка пластика, разместеноста на населбите, на одреден начин, е условена од овој природен фактор. Населеноста во планинските подрачја има врска и со општествено-политичките социо-економските збиднувања во минатото, а особено за време на турското владеење кога дел од населението, за самозаштита, се населувало во планинските делови. Всушност генезата на населувањето на планините е тесно сврзана како со природните фактори, така и со општествено-економските услови, но за неа овде нема да дадеме пошироко објаснување, бидејќи целта ни е да говориме за сегашната состојба на населеноста, односно за нејзината динамика во последниве десетина години.

Нашите планини, кои заедно со ритчестиот терен, зафаќаат малу повеќе од две третини од територијата на СР Македонија, во целина, а особено поединечно, поретко се населени, односно низ еден процес сè повеќе се дехуминизираат, додека раселувањето е проследено со различни последици особено видни во деаграризацијата. До ваквите очевидни согледувања сме дошле по детално проучување и анализирање на податоците за населението и населбите како и на основа теренско испитување. При ова посебно водевме сметка за правилно одредување на планинските населби што е во непосредна врска со надморската височина во зоните каде што лежат. Така, на пример, во високата Преспанска котлина како планински населби се сметаат оние коишто лежат дурѝ на повеќе од 1000 метри надморска височина, бидејќи рамништето на котлината е малу над 853 метри, односно над нивото на езерото. Напротив, во Гевгелиско-валандовската котлина, каде што нејзиното рамниште е средно над 100 метри надморска височина, како планински

населби веќе може да се сметаат оние коишто лежат на височина над 600 метри итн.

Во содржината на трудот најнапред станува збор за општата динамика на населеноста во планинските подрачја. Потоа е извршена класификација на населбите по големина и по зони на височина, по поголеми просторни целини, по одредени и карактеристични планини и др. Вака практично поставената цел на проучувањето е проследена со ред интересни промени, појави и последици до кое сознание сме дошле, како што напоменавме, со не така едноставно компарирање на податоците со природата на просторот.

На основа горенаведениот методолошки пристап констатиравме дека во СР Македонија како планински се сметаат 303 населби, од кои 302 се селски а само една, и тоа Крушево, е градска населба. Со оглед дека во нашата Република денес има вкупно 1695 населби,¹⁾ планинските учествуваат со 17,8%, или просечно на планинско-ритичниот терен на околу 60 км² има по една населба. Овие податоци доволно говорат дека населеноста во планинските подрачја е релативно ретка, односно дека бројот на населбите, во споредба со големата територија што ја заземаат планините, е мал. Ваквата појава на одреден начин може да се земе како нормална бидејќи нашите планини, кои се разликуваат по геолошкиот состав, а особено оние кои се варовнички, и по пластиката на релјефот, немаат иста економска вредност на затоа како во целина така и поединечно поретко се населени. Меѓутоа, како што напоменавме во минатото тие биле повеќе населени, за што сведочат зачувани материјални траги од поголеми или помали населби. Колку е процесот на раселувањето на планините забрзан се гледа од податокот дека само за десет години, односно од 1961 до 1971 година бројот на планинските населби, поточно на селата, е намален од 328 на 303, односно помалу за 25 населби. Позабележително раселување има на планината Плачковица каде што, за спомнатиот период, на полно се раселени 10 села од кои поголем број биле населби во кои живееле Југословите населени во Турција. Покрај сосема раселени, има планински населби чии поодделни делови се напуштени за сметка на спуштање на населението во пониските места, обично покрај пат, каде што се формираат нови населени делови, како што е случај во Преспанската и други котлини.

Според податоците од 1971 година во 303 планински населби вкупно живееле 108 070 лица, што чини 6,6% од вкупното население во СР Македонија. Во споредба со рамничарската зона, во која живееле 78% од вкупното население во Републи-

¹⁾ М. Панов: Просторни и популациони карактеристики на мрежата на населбите во СР Македонија. Географски разгледи, кн. 11, Скопје 1973.

ката, или повеќе од 1,2 милион жители,²⁾ може јасно да се уочи колакава е разликата на населеноста меѓу планинското и рамничарското подрачје, а таквата видна диспропорција носи со себе разни социо-економски последици. Во однос на 1961 година, кога во планинските населби живееле 125 560 лица, односно само за 10 години, бројот на планинското население се намалил за 17 490 жители или за 16,2%, што значи дека и во најново време интензитетот на раселувањето не е многу намален. По ослободувањето, според првиот попис на населението извршен во 1948 година, во планинските населби вкупно живееле 138 964 лица³⁾, или 12% од вкупното население во Републиката, односно процентуално двојно повеќе отколку во 1971 година. Од 1948 до 1971 година бројот на населението во планинските населби се намалил за 30 894 лица или за 28,5% што укажува на едно систематско раселување на планинските подрачја.

Во планинските населби предимно живее селско население, бидејќи само Крушево, како што спомнавме, се смета за единствената планинска градска населба во Републиката, а воедно и за највисоката таква населба во Југославија. Според податоците од 1971 година во 302 селски населби вкупно живееле 103 592 лица, а Крушево тогаш имало 4 478 жители. Во однос на 1961 година, кога во сите селски населби живееле 121 461 лице, бројот на селската популација опаднал за 17 869 лица или за 17,4%, додека Крушево незнатно нараснало од 4 099 во 1961 на 4 478 жители во 1971 година. Според тоа планинската депопулација ги зафатила селските населби. Во однос пак на вкупното селско население во Републиката, кога тоа во 1971 година изнесувало 843 866 лица, во населбите на планинските подрачја живееле само 14,4% од тоа население. Во споредба пак со 1948 година, кога селското население било 845 250 лица, во населбите на планинските подрачја живееле 16%, што укажува дека тогаш високите подрачја во Републиката биле малу подобро населени со селска популација.

Посебно е интересна динамиката и структурата на домаќинствата, бидејќи тие, особено селските, претставуваат мошне значаен демографски елемент за земјоделското производство. Според податоците од 1971 година, сите планински населби вкупно имале 19 396 домаќинства, или на нив се паѓаат 5,5% од сите домаќинства во Републиката. Во однос на 1961 година,

²⁾ М. Панов: Хипсографски размештај становништва СР Македоније. „Становништво“, Институт за друштвене науке, бр. 3—4, Београд 1973.

³⁾ Статистичките податоци се користени од следниве публикации: Први резултати од пописот на населението во 1971 година по населби. Републички завод за статистика, Статистички преглед 17 Скопје 1971; Население и домаќинства во НР Македонија по населби. Завод за статистика на НР Македонија, Скопје 1962.

кога вкупно имало 22 216 домаќинства, адекватно на опаѓањето на бројот на населението, опаднал и бројот на домаќинствата и тоа помалку за 2 820 домаќинства или за 12,4%, а во споредба со 1948 година (23 914 домаќинства) помалку за 4 518 домаќинства или за 19%, што претставува знатен негативен биланс, со одредени последици во земјоделското производство, а особено во сточарството. Во 1971 година, селските населби имале 18 244 домаќинства, а градските 1 152, или во споредба со 1961 година селските опаднале за 2 888 домаќинства, а градските се зголемиле незнатно за 68 домаќинства.

Од посебно значење се селските домаќинства на кои во однос на сите селски домаќинства во Републиката во 1971 година се паѓале 11,6%. Во таа смисла особено е важно просечното учество на членовите во едно селско домаќинство од кој податок може да се согледа продуктивната сила на домаќинствата во земјоделското производство. Така, на пример, во 1961 година во едно селско домаќинство просечно имало 5,7 члена, а во 1971 година состојбата е скоро иста, 5,6 члена, со таа разлика што ваквиот случај не е карактеристичен за сите планински подрачја, бидејќи општиот просек го покажуваат домаќинствата во населбите коишто лежат на Шар Планина (7,3 члена на едно домаќинство). Кога ќе бидат објавени сите статистички податоци по населби тогаш ќе се види подетално демографската структура на домаќинствата која за планинските селски населби веројатно нема да биде многу поволна, особено по старосната структура на членовите, по пол, активност, писменост и др.

Населеноста не е еднаква по поодделните планински подрачја, односно на одредени планини, што зависи од ред услови, а пред сè од природната основа на планините и можностите што постојат за економска дејност. Од извршените анализи добивме интересни констатации и појави дека само на четири планини, и тоа на Шар Планина, Осогово, Плачковица и Пелистер е сконцентрирано повеќе од половината на селските домаќинства. На споменатите планини лежат нешто помалку од половината на сите планински села во СР Македонија. Всушност каква е населеноста на наведените планини се гледа од следнава табела:

Планина	1961 год.			1971 год.		
	Населби	Население	Домаќин.	Населби	Население	Домаќин.
Осогово	70	31 129	4 952	70	28 090	5 081
Шар Планина	26	15 367	2 389	26	17 502	2 374
Плачковица	31	4 754	874	21	3 954	741
Пелистер	20	7 446	1 509	18	6 249	1 253
В к у п н о	147	58 696	9 724	135	55 786	9 449

Според горните податоци, кои се однесуваат за селската популација, во 1971 година на сите четири планини се паѓаат 53,8% од вкупното селско планинско население во Републиката, што значи дека разместеноста на оваа популација покажува знатни диспропорции. Овие планини повеќе се населени бидејќи имаат поповолни можности за одвивање на сточарството, шумарството, рударството, туризмот и др. Но сепак и кај нив опаѓа бројот на населението. Така, на пример, во однос на 1961 година бројот на селското население опаднал за 2 910 лица или за 5,2%. Меѓутоа, гледано поодделно паѓа в очи дека единствено на Шар Планина динамиката на населеноста покажува позитивно салдо, односно на неа бројот на селското население се зголемил повеќе за 2 135 лица или за 13,8%. Најнаселена е планината Осогово бидејќи на неа лежат и најголем број селски населби од кои добар дел се раштркани села. Всушност на оваа планина се паѓа малу повеќе од половината на населението од четирите планини или 26,2% од вкупното планинско население во Републиката. На Пелистер и Плачковица помал е бројот на населението кое на обете планини покажува одредено опаѓање на масата на популацијата.

Во населбите на наведениите планини големо е учеството на селските домаќинства. Во 1971 година на нив се паѓале 51,7% од сите планинска селски домаќинства во Републиката. Просечно на едно домаќинство се паѓаат 5,8 члена. Во однос на 1961 година опаднал бројот на домаќинствата но не во голем обем, односно помалу само за 275 домаќинства. Најголем број од нив има во населбите на Осогово, каде и единствено покажуваат благ пораст, повеќе само за 129 домаќинства. На оваа планина бројот на домаќинствата е нешто поголем од половината на сите домаќинства во Републиката. Просечно на едно домаќинство се паѓаат 5,5 члена.

На Шар Планина бројот на домаќинствата е повеќе од двојно помал од домаќинствата на Осогово, но опаѓањето во однос на 1961 година е незнатно, помал само за 15 домаќинства. Меѓутоа, на оваа планина просечното учество на членови во едно домаќинство е најголемо од сите планини во Републиката, односно овде на едно домаќинство се паѓаат по 7,3 члена, што значи дека тие се сè уште силни производствени јатки.

На Плачковица во едно домаќинство просечно има 5,3 члена, додека на Пелистер, каде што е највидно опаѓање на бројот на домаќинствата, просечно во едно домаќинство има 4,9 члена, што за селските домаќинства не е повола појава во сегашните услови на земјоделското производство.

На споменатите четири планини лежат најголем број селски населби од сите планини во Републиката, иако тие во однос на 1961 година се намалиле за 12 села. На нив се паѓаат 44,7% од сите селски населби кои лежат на планините во Републиката, а тоа говори за една нивна нерамномерна населеност, а за насе-

лбите разместеност. Оваа појава не значи дека е негативна бидејќи сите планини немаат поволни можности за нивно густо населување. Најголем број села лежат на Осогово, околу половина од сите населби на четирите планини, а на кои се паѓаат 23,1% од сите планински населби во Републиката. Најзабележително опаѓање на бројот на селските населби е на Плачковица каде што за 10 години се раселени 10 села главно, како што напоменавме, поради исекување на Јуруците за Турција и поради доселување на планинското селско население во градските центри. На Пелистер се раселени две села, додека на Шар Планина промени во бројот на населбите нема, односно на оваа планина, по Осогово, лежат најголем број села.

Со оглед дека во СР Македонија може да се одделат три поголеми природни просторни целини, од интерес е да се прикаже каква е населеноста на планинските подрачја во нив, што ќе претставува знатен допринос за просторното планирање, а особено за согласување на можностите за регионално стопанско активирање на планините. Каква е состојбата на населеноста во планинските подрачја на Повардарјето, Западна Македонија и Источна Македонија, и какви појави и проблеми произлегуваат, се гледа од следнава табела:

Област	1961 год.			1971		
	Населби	Жители	Домаќин.	Населби	Жители	Домаќин
Повардарје	57	20 430	3 405	53	13 938	2 473
Зап. Макед.	166	68 034	12 741	156	60 987	10 878
Ист. Макед.	105	37 096	6 070	94	33 145	6 045
В к у п н о	328	125 560	22 216	303	108 070	19 396

Според горните податоци најголем број на планинските населби лежат во Западна Македонија, каде што всушност се наоѓаат поголем број на високи планини. Од вкупниот број на планинските населби во Македонија на овој нејзин дел се паѓаат 51%, од кои само Крушево е градска населба, а другите 155 се селски населби. Скоро половината од населбите, односно 71 село, лежат на планините во подрачјето на Тетово, Гостивар, Дебар и Кичево, поточно на Шар Планина, Бистра, Кораб и др. На планините што ја опкружуваат Охридско-струшката котлина лежат 25 планински села. Во однос на 1961 година бројот на планинските населби во Западна Македонија е намален за 10 села.

Во Источна Македонија лежат 94 планински населби или 32% од сите од ваков вид населби во Републиката. Во однос на 1961 година бројот на планинските населби е намален за 11

села, бидејќи во овој дел на Македонија се застапени само такви населби. Од нив најмногу лежат на Осогово и тоа 70 а на Плачковица 21 село.

Во Повардарјето лежи најмал број планински населби, односно на нив се паѓаат само 17%. Оваа појава резултира поради помалата застапеност на високи планини и поради поголемата концентрација на населбите во рамниците на котлините. Од нив 10 села лежат на околните планини во Скопската котлина, 18 села во сливот на Бабуна и Тополка итн.

Според застапеноста на бројот на населбите различен е и бројот на населението по наведените поголеми природни просторни целини. Така, на пример, најмногу бројно е населението во населбите на Западна Македонија на кое се паѓаат 56,5% од вкупното планинско население во Републиката. Во однос на 1961 година опаднал бројот на населението за 7 150 лица или за 11,7%. Само во овој дел на Македонија има планинско градско население кое живее во Крушево, а кое во 1971 година било 4 478 лица, што значи 56 509 лица се селско население. Во однос на 1961 година селското население покажува опаѓање за 7 426 лица. Најголем број од ова население живее на планините во подрачјата на Тетово, Гостивар, Дебар и Кичево, односно на Шар Планина, Бистра и Кораб, и тоа вкупно 30 765 лица или повеќе од половината од сето планинско селско население во Западна Македонија, а нешто помалку од една четвртина или 13 039 лица живее во населбите на планините околу Охридско-Струшката котлина.

Во планинските населби на Источна Македонија живеат 33 145 лица, односно сето е тоа селско население, на кое се паѓаат 30,6% од вкупното планинско население во Републиката. Во однос на 1961 година бројот на планинското население опаднал за 3 951 лице или за 11,9%. Во споредба пак со Западна Македонија овде живее скоро двојно помалку планинско население. Тоа најмногу е застапено на планината Осогово со 28 020 лица, и на Плачковица со 3 945 лица, или само на овие две планини се паѓаат 96,6% од вкупното планинско население во Источна Македонија.

Најмал број население живее во планинските населби на Повардарјето и тоа 13 938 лица или 12,9% од вкупното планинско население во Републиката, односно за 5,5 пати помалку од Западна Македонија и за 2,5 пати помалку од Источна Македонија. Во однос на 1961 година бројот на планинското население опаднал за 6 492 лица или за 31,1%. Најголем број живее во населбите на планините околу Скопската котлина и тоа 4 458 лица и на планините во сливот на Бабуна и Тополка 4 123 лица, или само на овие две планински подрачја се паѓаат 70,9% од вкупното планинско население во Повардарјето.

Застапеноста на бројот на домаќинствата има сличен распоред како и бројот на населбите и населението, односно тие

се најмногубројни во Западна Македонија, потоа во Источна Македонија и во Повардарјето. Во Западна Македонија бројот на домаќинствата е малу поголем од половината на сите домаќинства во планинските населби во Републиката, односно на нив се паѓаат 56%. Во однос на 1961 година бројот опаднал за 1 863 домаќинства или за 14,6%. Во Западна Македонија градски се 1 152 а селски 9 726 домаќинства, кои пак во однос на 1961 година опаднале за 1 931 домаќинства или а 16,5%. Нешто помалу од половината, односно 4 237 домаќинства има во населбите на планините Шар Планина, Бистра, Кораб и нивните оградени, а скоро една четвртина од сите домаќинства во Западна Македонија, односно 2 303, има во населбите на околните планини на Охридско-струшката котлина. Во 1971 година просечно во едно домаќинство, без градската населба Крушево, има просечно по 5,8 члена.

Во Источна Македонија, во 1971 година во планинските населби вкупно имало 6 045 домаќинства што претставува 31% од сите планински домаќинства во Републиката. Во однос на 1961 година бројот незначително опаднал, само за 35 домаќинства. Со оглед дека во овој дел на Македонија опаднал бројот на планинското селско население, а домаќинствата го запазиле истиот број, можеме да констатираме дека ти се намалени по учество на членови. Така, на пример, во 1961 година просечно во едно домаќинство имало 6,1 член, а во 1971 година 5,4 члена, што значи дека тие ослабеле како производствени јатки. Инаку најголем број селски домаќинства, бидејќи сите се тие такви, има во населбите на планината Осогово и тоа 5 081 или 84% од сите планински домаќинства во Источна Македонија.

Во Повардарјето има најмал број планински селски домаќинства, сè на сè 2 473 или 13% од сите домаќинства во планинските населби во Републиката. Во однос на 1961 година бројот опаднал за 932 домаќинства или за 27,3%. Слично како во Источна Македонија и во Повардарјето учеството на бројот на членовите на домаќинствата опаднал. Така, во 1961 година просечно едно домаќинство имало по 6 члена, а во 1971 година по 5,6 члена. Најголем број селски домаќинства има во планинските населби во сливот на Бабуна и Тополка и тоа 792 и во планинските населби во Скопската котлина 627, или само во овие две подрачја има 1 419 домаќинства што прави 57% од сите планински домаќинства во Повардарјето.

Посебно е важна анализата за населеноста по висински зони, бидејќи од неа ќе се разбере кои делови од планините имаат најпогодни можности за населување, односно за економско искористување на просторот. Според проучувањата во таа смисла констатиравме дека поретко се населени највисоките и најнижките зони од причини што првите имаат најнеповолни природни услови за живеење, а вторите поради тоа што како

зони зафаќаат помал простор. Впрочем каква е населеноста по висински зони се гледа од следнава табела:

Год.	до 800 метри		од 801-1000 м		од 1001-1200 м		над 1201 мета	
	Населби	Жители	н	ж	н	ж	н	ж
1961	37	8 232	136	52 835	119	47 202	36	17 291
1971	33	5 255	124	44 766	111	40 731	35	17 318

Од горните показатели се гледа дека најголем број на населби лежат на висинската зона од 801 до 1000 метри, односно на средните висински делови на повеќе планини. На оваа зона се паѓаат 40,9% од вкупниот број на планинските населби во Републиката. Во однос на 1961 година опаднал бројот на населбите за 12 села, бидејќи овде лежат само такви населби. Во Западна Македонија на оваа висинска зона лежат 53 населби, од кои на Шар Планина 10, во Источна Македонија лежат 47 села, од кои само на Осогово 37, а во Повардарјето 24 населби.

На втората висинска зона, од 1001 до 1200 метри исто така лежат поголем број населби, а на која се паѓаат 36,6% од сите планински населби во Републиката. Во однос на 1961 година и тие покажуваат бројно опаѓање и тоа за 8 села. На оваа висинска зона во Западна Македонија лежат 77 населби, во Источна Македонија 23 а во Повардарјето 11 села. Всушност на овие две висински зони, од 801 до 1200 метри надморска височина најголема е концентрацијата на населбите кои се сите селски, односно овде вкупно лежат 235 села што чини 77,5% од сите планински населби во Републиката.

Како трета по населеност висинска зона се смета онаа на 1201 и повеќе метри, каде што лежат 35 населби, вклучувајќи го овде и градот Крушево. На населбите од оваа зона се паѓаат 11,6% од сите планински населби во Републиката, а што е интересно, иако тие не се по број многу застапени, сепак во однос на 1961 година не покажуваат бројно опаѓање. Нив најмногу ги има на планините во Западна Македонија, главно на Шар Планина, Бистра и Кораб, каде што лежи 21 село од вкупно 35 населби на оваа висинска зона.

На висинската зона до 800 метри, од наведените причини, лежат најмал број населби, односно 33 што чини 10,9% од сите планински населби во Републиката. Во однос на 1961 година бројот на населбите опаднал само за 4 села. Населби на оваа висинска зона не лежат во Западна Македонија, бидејќи коглините и ритчестиот релјеф се знатно повисоки од останатите две просторни целини. Најголем број од нив има во Повардарјето и тоа 22 села, а во Источна Македонија 11 села и тоа сите на Палачкица.

На основа застапеноста на бројот на селата адекватна е и концентрацијата на населението по наведените висински зони. Најголем број население живее во населбите на висинската зона од 801 до 1000 метри, на која се паѓаат 41,3% од сите планински населби во Републиката. Меѓутоа, во однос на 1961 година бројот на населението, со емигрирање, опаднал за 8069 лица или за 15,2%. На оваа висинска зона најголем број население има во Источна Македонија и тоа 20 093 лица, што чини 28,6% од сето планинско население во Републиката, или 44,9% од вкупното население во зоната. Поодделно најголема е концентрацијата на планината Осогово каде што живеат 18 162 лица. Во Западна Македонија вкупно живеат 17 256 лица или 38,5% во однос на вкупното население во зоната, односно најмногу население живее во населбите кои лежат на планините околу Пелагонија и тоа 7278 лица. Во Повардарјето на оваа висинска зона живеат 7417 лица што прави 26,6% од вкупното население во зоната, а само на планините околу Скопската котлина 6127 лица.

Втора по населеност е висинската зона од 1001 до 1200 метри надморска височина, каде што во планинските населби живее 40 731 лице, што прави 37,7% од вкупното планинско население во Републиката. Во однос на 1961 година опаднал бројот на населението за 6 471 лице или за 13,7%, поточно нешто помалку отколку во претходната зона. На оваа висинска зона најизразена е диспропорцијата на населеноста меѓу трите големи просторни природни целени. Имено, најголем број на население живее во планинските населби во Западна Македонија и тоа 28 161 лице што прави 68,8% од вкупното планинско население на Шар Планина каде што живее 8 571 лице. Во Источна Македонија живее 9 481 лице или 23,4% од вкупното население на зоната, односно скоро сето ова население е настането во населбите на планината Осогово. Во Повардарјето е најмало учеството на населението на оваа висинска зона, односно овде живеат само 3 189 лица што прави 5,8% од вкупното население во зоната, со најмногубројна застапеност на жители на планините околу Скопската Котлина (2 959 лица).

На трето место по населеност е највисоката зона од 1201 и повеќе метри надморска височина. Во населбите на оваа зона вкупно живеат 17 318 лица, што прави 16% од сето планинско население во Републиката. Меѓутоа, интересно е дека во однос на 1961 година не опаднал бројот на населението туку напротив покажува незнатен пораст од 27 лица. Единствено во оваа зона живее градско население кое во 1971 година изнесувало 4 478 лица, а селското население во однос на 1961 година покажува опаѓање за 352 лица што релативно не е голем број. Најмногу население живее во планинските населби на Западна Македонија и тоа 14 658 лица или 85% од вкупното население во зоната, а поодделно најмногубројно е на Шар Планина со 4 477

лица. Во Источна Македонија, и тоа само на планината Осогово, живеат 2 660 лица што прави 15% од вкупното население во зоната, додека во Повардарјето нема населби во оваа висинска зона, па според тоа нема ниту население.

На четврто место по населеност доаѓа најниската висинска зона, до 800 метри надморска височина. Во населбите на оваа зона живеат 5 255 лица, што прави само 5% од сето планинско население во Републиката. Во однос на 1961 година бројот на населението опаднал за 2 977 лица или за 36,1% што е и најголем негативен биланс во споредба со претходните три висински зони, иако оваа е најниска. Оваа појава се објаснува поради знатното мигрирање на селското население, особено од подрачјето на Т. Велес, каде што бројот на населението на оваа висинска зона, од 1961 до 1971 година, се намалил од 4 379 на 2 529 лица. Инаку најнаселена е зоната во Повардарјето каде што живеат 3 332 лица од вкупно 5 255 лица, а останатиот број е населен во зоната на Источна Македонија, додека во Западна Македонија нема населби во оваа висинска зона.

На крајот извршивме уште една интересна анализа за населеноста на планинските подрачја, односно извршивме класификација на населбите по големина според бројот на жителите, што секако ќе послужи како добар увид за урбанистичкото планирање, односно за спроведување на инфраструктурата, или воопшто за оценка за понатамошниот развој на планинските населби. Во таа смисла населбите ги одделивме по големина до 100 жители, од 101—300, од 301—500 и од 501 и повеќе жители, што се гледа од следнава табела:

Год.	до 100 жители		од 101-300 ж.		од 301-500 ж.		од 501 и повеќе ж.	
	Нас. жители	поселби жители	нас. жители	поселби жители	нас. жители	поселби жители	нас. жители	поселби жители
1961	47	2 079	102	19 766	94	32 266	85	71 449
1971	73	3 227	108	21 378	55	20 685	67	62 780

Наведените податоци во табелата ги потврдуваат претходните анализи од кои видовме дека се намалил бројот на планинското население. Имено, поради таа појава гледаме дека на една страна се зголемил бројот на малите населби, односно на оние до 100 и од 101 до 300 жители, а на друга страна се намалува бројот на средните по големина населби и на оние со најголем број жители. Така, на пример, во групата до 100 жители бројот се зголемил за 26 населби, а во групата од 101 до 300 жители за 6 населби, додека во групата од 301—500 жители бројот се намалил за 39 населби, а во групата од 501 и повеќе жители за 18 населби.

Најголем број населби има групата од 101 до 300 жители и тоа 108 што прави 35,7% од сите планински населби во Републиката. Потоа следува групата до 100 жители со 73 населби или 24%, односно обете групи имаат 181 населба што прави 59,7% од сите планински населби во Републиката. Малите населби многу се застапени на планината Осогово и тоа 35 села, а исто така и на планините во Повардарјето (36 населби). На трето место е групата од 501 и повеќе жители со 69 населби или 22,1%, што укажува дека сепак во планинските подрачја лежат и села кои по број на жители не се така мали, но кои се главно концентрирани на Шар Планина (14) и уште на некои планини во Западна Македонија. Најмал број на населби има групата од 301 до 500 жители и тоа 55 села или 18,2%, односно тие се средни по големина планински населби. Нив најмногу ги има на планината Осогово и тоа 18 села, додека на другите планини во Македонија некако се рамномерно застапени.

Најголем број на население имаат населбите во групата од 501 и повеќе жители и тоа 62 780 лица што прави 58% од сето планинско население во Републиката. Меѓутоа, во однос на 1961 година бројот на населението опаднал за 8 669 лица или за 12,1%. Потоа следува групата од 101 до 300 жители во чии населби вкупно живеат 21 378 лица или 20%, но за разлика од претходната група, овде има пораст на населението и тоа повеќе за 1 612 лица или за 7,5%. На трето место е групата од 301 до 500 жители во чии населби живеат 20 685 лица или 19%. Во оваа група, во однос на 1961 година, најмногу опаднал бројот на населението и тоа за 11 581 лице или за 35,9%. Групата на малите населби, од 100 жители, има најмал број население, само 3 227 лица или 3% од сето планинско население, во Републиката, но затоа пак во однос на 1961 година покажува пораст на населението за 1 148 лица или за 55%, бидејќи во оваа група најмногу е зголемен бројот на селата.

На крајот како заклучок најнапред да споменеме дека содржината и тематиката на трудот, според наше мислење, претставува мошне актуелна и значајна проблематика која во ваков вид досега не беше доволно проучуван. Од изнесените анализи и податоци се гледа дека денес населеноста на планините во СР Македонија, во однос на површините што ги заземаат, е релативно ретка. Всушност, од ослободувањето па наваму планинските подрачја перманентно се раселуваат, односно настанале значителни разлики меѓу густо населените рамнини и планините кои се сè уште во процес на депопулација. Тоа го потврдува малиот број на населбите кои лежат на планините, малата концентрација на населението, раслојувањето на домаќинствата како производствени јатки и создавањето на сè поголем број мали населби по број на жители.

Од друга страна анализите укажаа дека постои знатна нееднаквеност во населеноста на поделните планини, така што

впечатокот дека СР Македонија како предимно планинска земја не го потврдува фактот дека таквиот релјеф е секаде доволно населен. Впрочем видовме дека само на четири планини живее повеќе од половината на планинското селско население во Републиката и дека повеќе од половината на планинските домаќинства се паѓаат на нив. Гледано пак по поголеми природни просторни целини, зависно од разместеноста и височината на планините, исто така јасно се укажува дека постојат мошне големи разлики во нивната населеност. Така, на пример, најмногу се населени планините во Западна Македонија, а најмалку во Повардарјето. Понатаму, во врска со вертикалната зоналност, констатиравме дека најмногу се населени средните делови на планините, бидејќи тие даваат најдобри природни услови за живеење и економска активност на овој висински појас. Меѓутоа, на некои планини, како на Шар Планина и Осогово, лежат населби и на поголема надморска височина што е условено од можностите за вработување во сточарството, рударството и други дејности, и што е важно поголем број од овие населби не се така мали по број на жители. Освен една, сите други планински населби се селски. Според проучените показатели се гледа дека најголем број од планинските села се мали по број на жители и што е доста важно нивниот број се зголемува за сметка на поголемите населби како резултат на емигрирањето на планинското селско население.

Некои проучувања ќе беа уште подетално образложени, ќе беа согледани уште ред појави и проблеми, ако ги анализираме и другите демографски елементи, но за жал за нив сè уште не се објавени службени податоци по населби. Но и без оглед на тоа можеме да заклучиме дека во населеноста на планинските подрачја во СР Македонија во целина се одвиваат депопулациони процеси, односно повеќето од планините забрзано се раселуваат, а тоа со себе носи разновидни последици од кои најбитна е деаграризацијата. Немаме намера да даваме прогноза за понатамошните процеси во населеноста на планинските подрачја, но вака како што се одвиваат тие и понатаму ќе влијаат врз раселувањето на планините. Меѓутоа, сакаме да укажеме дека треба сериозно да се размислува за мерките што треба да се преземат нашите планини да не бидат тотално де-хуманизирани.

PROBLEMS AND CHANGES OF MOUNTAIN DISTRICT SETTLEMENT IN SR OF MACEDONIA

by M i t k o P a n o v

(Summary)

The contents of this work cover a very up-to-date and important problematic. In fact the situation, changes and features of settling the mountainous districts of SR Macedonia we have stated that though two thirds of our republic is covered by hillsides and mountainous surface, the mountains are relatively not frequently settled. So, e. g., out of 1965 settlements, the number to exist in Macedonia, only 303 lie in the mountains or 17,8%, out of which one is town and the others rural settlements. In 1971 in the mountainous settlements lived the total of 108 070 persons, that makes 6,8% of the total population of the Republic on the mountain depopulation is actual, because since 1948 to 1971 the number of the mountainous rural population went down for 28,5%, and 25 villages were totally deserted.

The consequences are different the most essential is further on this work deals with detail analysis of the population of separate mountains, the conclusion to be drawn is that there is a big difference in the population among the mountains, for only on four of them live more than the half of the rural mountainous population. Further on it deals with settling of bigger natural space wholes, the most settled of which is west Macedonia. A point is raised as to the vertical zone population, according to which the most populated are the middle height belts (stretchhes) from 800 to 1000 m. An analysis was made as to the village size according to population number, which shows that a bigger number of the villages are small to 300 inhabitants, and the number of small villages goes up due to village desertion.

At the end, a conclusion is given, dealing with the problems of the population of mountainous districts of Macedonia, pointing out the seriousness of thinking about the measures to be undertaken, the mountains to avoid total dehumanisation.